

"STANDARDI" ZA VISOKOŠOLSKE KNJIŽNICE

Predstavitev avtorice: **Melita Ambrožič** je politologinja in doktorica informacijskih znanosti in knjižničarstva. Zaposlena je v NUK kot pomočnica ravnateljice za knjižnični sistem Univerze v Ljubljani. Poleg tega je docentka na oddelku za bibliotekarstvo, informacijske znanosti in knjigarstvo na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Ko govorimo o potrebi po standardizaciji delovanja visokošolskih knjižnic, želimo v prvi vrsti izpostaviti njen pomen v procesih zagotavljanja kakovosti visokošolske pedagoške in znanstvenoraziskovalne dejavnosti. Zato bom tudi v svojem prispevku poskušala v prvi vrsti predstaviti razmišljanja in odločitve delovne skupine za pripravo strokovnih osnov in predloga dokumenta s strokovnimi standardi za visokošolske knjižnice, ki so se nanašale na ustrezno umestitev in vrednotenje visokošolskih knjižnic v okviru dejavnosti visokošolskih zavodov in visokošolskega procesa nasploh. Za začetek bi vas kot udeležence konference COBISS mogoče malce izzvala z vprašanjem: Ali znamo našemu okolju dopovedati, kako pomembna sta COBISS in SICRIS za generiranje novega znanja? Ali sistematično vrednotimo njun vpliv in učinek na razvoj slovenske znanosti, izobraževanja, kulture, gospodarstva ..., na prepoznavnost slovenske znanosti v svetu, na prepoznavnost in citiranost slovenskih avtorjev ipd.?

Kmalu bo minilo pet let od konference COBISS 2006 in spomnila bi vas na okroglo mizo o vlogi knjižnic v visokošolskih sistemih, kjer je bila sprejeta "Mariborska deklaracija". Opozorila je, da se visokošolske knjižnice v visokošolskih procesih ne vrednotijo ustrezno. Pri vrednotenju kakovosti visokošolskih organizacij se omenjajo skrajno sramežljivo ali pa sploh ne. V takrat sprejetem dokumentu glede tega piše: "Ugotovili smo le redke primere ustreznega upoštevanja prispevka knjižnic k višji kakovosti visokega šolstva, prevladuje pa zaskrbljujoče stanje, ko nacionalni standardi in kriteriji evalvacije in akreditacije sploh ne omenjajo knjižnic ali jih obravnavajo povsem obrobno. To povezujemo s primeri ustanavljanja visokošolskih zavodov in uvajanja

visokošolskih programov, v katerih ni zagotovljena sodobna knjižnična informacijska podpora. Na to morajo biti pozorni tako študentje, ki v takih pogojih ne morejo dosegati dobrih študijskih uspehov, kot tudi financerji, ki vlagajo sredstva v neperspektivne visokošolske projekte. Knjižničarji in knjižnični informatiki apeliramo na vodstva univerz in na vlade v regiji, da v svojih razvojnih strategijah in politikah upoštevajo preverjeno dejstvo, da brez dobrih knjižničnih informacijskih sistemov ni kakovostnega visokega šolstva. Pričakujemo, da bodo v nacionalnih sistemih vrednotenja kakovosti visokega šolstva knjižnice obravnavane kot bistven element, brez katerega visoko šolstvo regije ne more biti konkurenčno v skupnem evropskem visokošolskem prostoru. Knjižnični informacijski sistemi zagotavljajo transparentnost rezultatov raziskovalnega in pedagoškega dela, ki je potrebna za uspešno izmenjavo študentov in učiteljev ter za povezovanje v skupne projekte."

Danes se moramo vprašati, ali smo v petih letih naredili kakšen napredek? Ali se v procesih akreditacij in zunanjih evalvacij visokošolskih zavodov in študijskih programov ustrezno presojujejo tudi t. i. infrastrukturni pogoji, ki pomembno vplivajo na kakovost študija in znanstvenoraziskovalne dejavnosti? Ali so visokošolske knjižnice prepoznane kot dejavniki, ki vpliva na končne izide dejavnosti visokošolskih zavodov? Ali imamo oblikovana merila za ugotavljanje vpliva in učinka visokošolskih knjižnic na okolje? Lahko rečem, da je bila navedena ocena iz "Mariborske deklaracije" eno od izhodišč delovne skupine, ki se je lotila težavne naloge priprave strokovnih osnov za priporočila oziroma "standarde" za delovanje visokošolskih knjižnic. Pri tem so nas najprej zanimala značilnosti ožjega in širšega

okolja, v katerem delujejo visokošolske knjižnice, in predvidevanje razvoja v družbenem okolju, ki bo v naslednjih letih bistveno vplival na organizacijo in delovanje visokošolskih knjižnic.

V širšem okolju smo priče intenzivnim spremembam, kakršnih prej nismo doživljali v mnogo daljših obdobjih. Nekoč je bilo časa za razmislek o uvajanju novosti na pretek, danes pa je treba reagirati zelo hitro. Tempo sprememb se tako pospešuje, da je David Nicholas na nedavnem posvetovanju ZBDS izjavil: "Internetno leto traja le sedem tednov!" Tudi visokošolske knjižnice so se znašle sredi številnih sprememb (npr. v procesih znanstvenega komuniciranja, ustvarjanja novega znanja ter objavljanja in razširjanja znanja, v načinih znanstvenoraziskovalnega dela, dostopnosti informacijskih virov itd.), ki vplivajo na njihovo delovanje in na katere se morajo odzivati hitro ter na primeren način. Izpostavili bi nekaj tovrstnih odzivov knjižnic:

- Posebej izpostavljena usmerjenost na potrebe in želje uporabnikov.
- Uvajanje številnih novih storitev in sodobnih načinov njihovega posredovanja, v vedno večjem obsegu tudi preko mobilne tehnologije.
- Ponudba raznovrstnih informacijskih virov, v različnih oblikah, enostavno dostopnih od koder koli vse dni v tednu.
- Promocija prostega dostopa do informacij, odprtega dostopa do znanstvenih objav.
- Oblikovanje novih delovnih mest, zaposlovanje kadrov z novimi vrstami znanja in spretnosti ter njihovo nenehno strokovno izpopolnjevanje.
- Spremembe v organizacijski kulturi knjižnic.
- Ponudba fleksibilnih prostorov in opreme ter raznolikih možnosti njihove uporabe.
- Spremembe v upravljanju (menedžmentu) in organizaciji knjižnic.
- Sodelovanje, povezovanje, partnerstvo ... pri zagotavljanju informacijskih virov in storitev.
- Promoviranje knjižnic, ki z moderno informacijsko infrastrukturo in bogatimi informacijskimi viri privabljajo nove slušatelje visokošolskih ustanov.
- Izpostavljanje vloge in pomena knjižnic v visokošolskem izobraževalnem in raziskovalnem procesu ter merjenje njihovih končnih izidov delovanja.
- Odzivi na razmere v obdobju ekonomske krize, ki jo knjižnice sprejemajo tudi kot priložnost za reorganizacijo dela, opustitev neučinkovitih postopkov, izvajanje posameznih dejavnosti v sodelovanju z drugimi knjižnicami ipd.

Hkrati z novimi priložnostmi za visokošolske knjižnice pa se postavljajo tudi vprašanja o njihovem obstoju

v prihodnosti. Tako lahko beremo opozorila, da bi se knjižničarji morali v času, ko Google digitalizira celotne znanstvene knjižnice in uporabniki rutinsko uporabljajo orodja interneta, namesto da bi uporabljali storitve knjižnic, resno vprašati, kakšne spremembe jih čakajo v prihodnosti in kako jim bodo kos.

Zato nas mora skrbeti, ali naše visokošolske knjižnice dohitevajo prej omenjeni razvoj in ali so vključene vanj enakovredno sodobnim tujim knjižnicam. Ko se iz širšega okolja preselimo v domače razmere, naletimo na naslednje značilnosti visokošolskih knjižnic:

- Razdrobljenost (69 knjižnic) in velika raznolikost slovenskih visokošolskih knjižnic.
- Razlike v obsegu njihovih knjižničnih zbirk oziroma zagotavljanju informacijskih virov za potrebe študija in znanstvenoraziskovalnega dela, ponudbi e-informacijskih virov, storitvah, materialnih pogojih delovanja, kadrih, odprtosti za uporabnike itd.
- Razlike v vrednostih kazalnikov dejavnosti posameznih visokošolskih knjižnic.
- Večina knjižnic nima zadostnih pogojev za izvajanje novih nalog in za soočanje z novimi izzivi – vsem udeležencem visokošolskega izobraževanja torej niso zagotovljeni enaki pogoji študija oziroma dela.
- Soočeni smo z različnimi modeli knjižničnih informacijskih sistemov univerz in nepovezanostjo knjižnic samostojnih visokošolskih zavodov.
- Ker visokošolske knjižnice niso samostojne pravne osebe (z izjemo NUK in CTK), so pogoji njihovega delovanja in njihov status v okviru matičnih zavodov zelo različni.
- Zakonski in drugi predpisi ter drugi relevantni dokumenti temeljijo na klasičnih informacijskih virih ter storitvah knjižnic in ne spodbujajo njihovega razvoja.
- Ohlapno definirana merila za knjižnično dejavnost pri akreditaciji visokošolskih zavodov in študijskih programov omogočajo ustanavljanje in delovanje visokošolskih zavodov brez sodobne knjižnične informacijske podpore.
- Način financiranja visokošolskih zavodov, z izjemo CTK in univerzitetnih knjižnic drugih članic univerz, ne vključuje namenskega financiranja dejavnosti visokošolskih knjižnic – višina sredstev za njihovo dejavnost je zato popolnoma odvisna od prioritete in zmožnosti posameznega visokošolskega zavoda.
- Vrednotenje prispevka knjižnic h kakovosti visokošolskega procesa je nesistematično, niti ga ne izvajajo vsi visokošolski zavodi.
- Precejšen delež visokošolskih knjižnic ne izpolnjuje pogojev za izvajanje javne službe v knjižničarstvu.
- Visokošolske knjižnice niso vpisane v razvid knjižnic, ki izvajajo javno službo na področju knjižničarstva.

Delovna skupina za pripravo strokovnih standardov in priporočil za visokošolske knjižnice se je po izdelavi temeljite analize stanja slovenskih visokošolskih knjižnic morala tudi odločiti, s kakšnim dokumentom je najbolj smiselno poseči v opisane razmere. Upoštevati je namreč treba, da so visokošolski zavodi avtonomni, da ravnajo po lastni volji in da jim ni mogoče "vsiljevati" določenih rešitev. Predlog dokumenta je zato moral biti takšen, da bi bil sprejemljiv tako za knjižničarje kot za financerje dejavnosti. Njegova priprava je potekala po korakih in je zahtevala kar precej časa:

- aprila 2010 je Ministrstvo za kulturo na pobudo Nacionalnega sveta za knjižnično dejavnost poverilo NUK izdelavo ekspertize "Priprava strokovnih podlag za sprejem priporočil za visokošolske knjižnice";
- maja 2010 je bila imenovana delovna skupina za to nalogo;
- junija 2010 smo opredelili načrt izvedbe projekta;
- februarja 2011 je bila ekspertiza predana naročniku – vključevala je tako strokovne osnove kot tudi že osnutek dokumenta s strokovnimi standardi in priporočili;
- od marca do maja 2011 so potekali objava, obveščanje in distribucija gradiva vodjem visokošolskih knjižnic ter deležnikom s področja visokega šolstva;
- od junija do septembra 2011 je tekla javna razprava;
- novembra 2011 je bil izoblikovan predlog strokovnih priporočil in standardov;
- decembra 2011 je predviden sprejem predloga dokumenta na Nacionalnem svetu za knjižnično dejavnost in začetek postopka za njegovo potrditev.

Naše izhodišče je bilo, da ni smiselno popravljati starih dokumentov, ampak je smiselno napisati nove. S tem ciljem smo se lotili zbiranja relevantnih virov in literature, priskrbeli smo podatke iz nacionalne knjižnične statistike in javnih evidenc, izvedli anketo in oblikovali fokusno skupino ter opravili številne strokovne posvete. Naredili smo tudi izbor strokovnih izrazov in opredelili njihovo vsebino in obseg. Dovolj natančno smo določili tudi časovnico posameznih faz projekta in v predvidenem roku izdelali končno besedilo z naslovom "Izhodišča za strokovne standarde in priporočila za visokošolske knjižnice", ki zajema naslednje vsebinske sklope:

- predstavitev nalog, značilnosti in razvojnih trendov visokošolskih knjižnic;
- visokošolske knjižnice v zakonskih in drugih predpisih ter dokumentih;
- značilnosti strokovnih standardov in priporočil s področja visokošolskih knjižnic;
- stanje slovenskega visokošolskega knjižničarstva;
- kakšen dokument potrebujemo: vrsta, namen, cilji in vsebina, ciljne skupine, njegova uporaba pri

načrtovanju, organizaciji, delovanju in vrednotenju (evalvaciji) visokošolskih knjižnic;

- opredelitev modela dokumenta in priprava osnutka za razpravo.

Pri delu smo naleteli na številne dileme, ki so se začele že pri terminoloških razhajanjih glede pomena izrazov standardi, smernice ter priporočila. Pokazala so se precej različna stališča knjižničarjev o namenu, ciljnih, vsebinah in ciljnih skupinah, ki jim je dokument namenjen. Spraševali so se o načinu uveljavljanja dokumenta v praksi. Najtežje pa je bilo odgovoriti na vprašanje, ali naj bo to dokument z obvezujočimi merili in kriteriji za potrebe financiranja knjižnic, z enotnimi merili za vse različne knjižnice, s kvantitativnimi kazalci ipd., ali pa naj po tujih vzorih vključuje le priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo knjižnic?

Na koncu smo se v delovni skupini odločili, da ne bomo postavljali obvezujočih števil, ampak se bomo zgledovali po strokovnih standardih Združenja ameriških visokošolskih in drugih znanstvenih knjižnic (ACRL). V tem smislu smo naredili dokument, ki naj bi v prvi vrsti spodbujal razvoj dejavnosti. Izpostavili smo vlogo in pomen menedžmenta knjižnic, še zlasti na področju načrtovanja in evalvacije dejavnosti. Poudarili smo pomen tesnega sodelovanja med knjižnico in matičnim visokošolskim zavodom. Ponudili smo nabor kazalcev in kazalnikov za ugotavljanje uspešnosti delovanja knjižnic ter utemeljili pomen vrednotenja vpliva dejavnosti knjižnic na ožje in širše okolje, vključno s pričakovanimi končnimi izidi njihovega delovanja.

Osnutek dokumenta smo dali v javno obravnavo, ki pa ni prinesla bistvenih predlogov za spremembe. Morebiti je dokument res tako dober, da ni kaj dodati, ali pa knjižničarjev sploh ne zanima, kaj se bo z njimi dogajalo? Zelo dober odziv je bil na Svetu za visoko šolstvo, ki je podprl predlagana izhodišča, kar je delovna skupina sprejela kot priznanje za vložen trud.

Sedaj smo pred dokončnim oblikovanjem predloga dokumenta "Strokovni standardi in priporočila za organizacijo, delovanje in evalvacijo visokošolskih knjižnic" s prilogami, ki zajemajo nabor kvalitativnih in kvantitativnih meril za evalvacijo knjižnic, minimalni nabor kvantitativnih meril ter predlog dopoljenih akreditacijskih meril za presojanje knjižnične podpore visokošolskih zavodov.

Struktura dokumenta je podobna strokovnim standardom za visokošolske knjižnice drugje v svetu in zajema devet poglavij:

- Namen, poslanstvo in cilji knjižnice,
- Upravljanje in vodenje knjižnice,
- Načrtovanje, poročanje in evalvacija knjižnice,
- Prostori in oprema knjižnice,
- Knjižnični delavci,
- Financiranje in proračun knjižnice,
- Knjižnična zbirka in drugi informacijski viri,
- Knjižnične storitve,
- Komuniciranje, sodelovanje in povezovanje.

Pričakujemo seveda, da bo dokument čim prej sprejet in kasneje tudi uveljavljen v praksi. Posledica bi morala biti dopolnitev meril za prvo akreditacijo visokošolskih zavodov v okviru Nacionalne agencije za kakovost visokega šolstva (NAKVIS) ter posodobitev pravilnika o pogojih za izvajanje javne službe v knjižničarstvu. Nujno je tudi, da se visokošolske knjižnice vpišejo v razvid knjižnic, ki izvajajo javno službo v knjižničarstvu. Čas je, da se vzpostavi ustrezna služba za visokošolske knjižnice na ministrstvu, ki je pristojno za visoko šolstvo.

Prepričani smo, da bi moralo geslo "Drzna Slovenija", s katerim sta naslovljeni sprejeti dolgoročni strategiji visokega šolstva in raziskovalne dejavnosti, obveljati tudi v primeru visokošolskih knjižnic.